

La societat postsecular

JORDI LÓPEZ CAMPS

President de la Comissió Executiva del Patronat de la Muntanya de Montserrat

Durant el viatge a Lurdes, el setembre de 2008, el Papa Benet XVI afirmà que els temps actuals són propicis per al retorn de Déu. Per la seva part, alguns bisbes espanyols, després de continuats enfrontaments amb el Govern socialista, s'han queixat reiteradament de que hi ha pocs polítics catòlics que defensin els valors cristians. El president francès, Nicolas Sarkozy, ha defensat públicament el paper positiu de les persones religioses en la transmissió de valors cívics i ha reivindicat una comprensió positiva de la laïcitat. Els candidats a la presidència dels Estats Units utilitzen cada cop que poden la religió per mobilitzar els electors. El govern de José Luis Rodríguez Zapatero, a l'inici de la seva segona legislatura, ha fixat en la seva agenda política diverses qüestions que han intranquil·litzat els responsables de l'Església catòlica.

Aquest fet no són simples anècdotes o maniobres taticistes, sinó que mostren que la relació entre l'àmbit polític i el món de la religió torna a estar present en les agendes eclesial i política. Després d'un llarg temps de secularització, les circumstàncies evidencien un canvi de perspectiva en les relacions entre l'esfera política i la religiosa, i en la manera com el fet religiós s'incorpora a l'àmbit públic.

¿Quines són les raons d'aquest canvi de situació? ¿Quins són els reptes que això planteja al diàleg entre la política i la religió? Aquest article reflexiona sobre aquestes qüestions i proposa algunes respostes a aquestes preguntes.

Les religions: creure en la plaça pública

Uns trets característics de l'actual transformació de la societat contemporània són la nova presència pública del fet religiós i el nou paper de la religió. La secularització no ha eliminat el sentiment religiós de les persones. Se suposava que el procés emprés per la Il·lustració, i continuat pels postulats liberals i els moviments socialistes, imposaria la força de la raó davant les creences religioses. No ha estat així. La secularització no ha comportat, com auguraven alguns dels seus patrocinadors, el relegament de la religió a l'esfera privada.

Avui són temps de retorn dels déus. El fet religiós emergeix com una font de sentit. Les religions aporten valors que entren en diàleg amb la cultura contemporània. Són propostes per definir un projecte de civilitat. Així ho ha entès una part de la societat i així és presentat pels sectors religiosos més lúcids. Novament, però d'altra manera, la religió torna a ser un motor social positiu, tot i que algunes persones, en determinades circumstàncies, adduint principis religiosos, promoguin lectures fonamentalistes que poden manipular-se per justificar pràctiques violentes.

La modificació de les pràctiques religioses, la irrellevància social d'alguns dels seus principis, el descens general de vocacions religioses, la poca participació en molts cultes, la poca incidència de les propostes morals d'algunes esglésies entre els seus fidels, no han d'interpretar-se com evidències de la fi del fet religiós. És la fi d'una determinada manera d'entendre les religions. La realitat social està qüestionant la solidesa de la secularització de la societat. El fet religiós no tan sols no ha desaparegut, sinó que irromp de nou al mig de la plaça pública. Les manifestacions del fet religiós són evidents en l'espai públic i és notòria la seva major presència en els entorns de decisió política. La religió continua viva; és un potent element de mobilització de voluntats; és un important motor social; i, en algunes ocasions, aporta bons rèdits polítics i està present en alguns dels conflictes i tensions de les societats.

La tornada del fet religiós, el retorn d'allò sagrat i la crítica a alguns aspectes del fenomen secularitzador són el resultat d'una desconfiança social cap a certs plantejaments de la raó il·lustrada i d'algunes ideologies que havien dominat el pensament del segle passat. La situació actual posa de manifest la fallida del model secularitzador heretat de la Il·lustració. És evident que la fi de les societats seculares representa en certa mesura la dificultat d'alguns valors de la Il·lustració i la incapacitat de certs pressupòsits del pensament il·lustrat majoritari respecte la religió. En difuminar-se alguns dels valors de la Il·lustració, les persones se senten insegures i febles perquè aquest fenomen afecta les seves creences bàsiques i els sistemes de referències aportats pel pensament il·lustrat. Davant d'aquesta situació

Després d'un llarg temps de secularització, les circumstàncies evidencien un canvi de perspectiva en les relacions entre l'esfera política i la religiosa, i en la manera com el fet religiós s'incorpora a l'àmbit públic

alguns individus tornen sobre les seves passes i recuperen la seva relació amb la religió.

No s'ha produït, per més que siguin notables els esforços invertits en aquest sentit, la decadència del fet religiós sota el domini de la raó o per les denúncies de les aliances de les religions amb els poders polítics; com tampoc no ha triomfat cap altre supòsit il·lustrat de treure la religió de l'espai públic per deixar-la com a simple pràctica privada. Si en el primer cas l'objectiu era combatre la religió per ser considerada instrument de dominació; en el segon supòsit es tolera la religió sempre que no envaeixi l'espai públic. El nexa comú en ambdues propostes és que "Déu no compta amb lloc propi en l'àmbit públic" (Wieviorka, 2008). A partir d'aquest principi secularitzador, es pensava que es produiria una progressiva desaparició de les creences i pràctica religioses en les societats democràtiques, i una pèrdua de la seva influència sobre les consciències de les persones.

Però les coses no han anat en aquest sentit. La realitat social s'ha transformat i les pràctiques religioses renovades han modificat el propi concepte de secularització. Ara, diu el professor de l'Escola d'Alts, Per Wieviorka, "la secularització continua generant-se, encara que sota formes i continguts renovats. No es recolza ja únicament en la desaparició pura i simple o atenuació de l'ascendent del religiós sobre la vida de les societats o sobre el seu àmbit públic: es converteix en un ingredient de la vida de les persones, que no forçosament abandonen la fe i que troben en ella (almenys en certs casos) la font de sentit general de la seva existència però que, com si es tractés d'un bricolatge, combinen les seves conviccions i pràctiques amb altres elements i significats que pertanyen, bàsicament a l'esfera de l'individualisme modern" (Wieviorka, 2008).

Alguns analistes socials consideren que les religions són indispensables en l'organització de la societat contemporània. Fins i tot, alguns afirmen que es pot negar l'existència de Déu, però això no invalida la necessitat que té la societat de la religió per mantenir un cert ordre social. El que sembla rellevant avui no és demostrar la funció social de la religió sinó com les creences religioses i la religió són influents en el desenvolupament de les societats i de quina manera han d'estar presents en l'àmbit polític i social. La qüestió, tal com senyala Gilles Kepel (2005) és que "un nou discurs religiós pren forma, no per adaptar-se als valors seculars, sinó per tornar el fonament sacre a l'organització de la societat, canviant-la si és necessari".

El nou fet religiós

La fi de la postmodernidad ha afectat profundament a les grans tradicions religioses. La majoria d'elles han estat interpel·lades en el nucli de la seva identitat. La religió de la societat postsecular es formula a partir de noves realitats religioses. La dissolució d'algunes de les fonts tradicionals de sentit ha estimulat la renovació de les religions tradicionals i la recerca de noves expressions religioses, com també l'aparició de noves espiritualitats, algunes de les quals no tenen cap referent religiós tradicional. Algunes religions, interessades per seguir influent en les consciències dels individus, han iniciat un camí de profunda renovació i reformulació de les seves identitats o creences bàsiques. El pensament modern ha condicionat positivament en la manera com algunes religions, especialment les tradicions cristianes, presenten el nucli de les seves creences.

Moltes confessions religioses, per tal de ser comprensibles a la mirada escèptica de la cultura contemporània, han aprimat tant les seves creences que han arribat a difuminar la seva identitat. El gran relat religiós, fonament de la identitat històrica de moltes confessions, ha estat substituït progressivament per una comprensió de la religió molt fina doctrinalment. Les noves creences religioses modernes, a diferència de les formes de creença tradicional, no tenen massa dogmes i normes morals. Són presentades com a religions còmodes, fàcils i molt adaptades a les necessitats particulars de cada individu i que ofereixen solucions immediates a les demandes espirituals. Aquesta tendència ha estimulat un moviment en direcció contrària. Dins de moltes tradicions religioses s'han enfortit les concepcions rigoristes que aspiren un retorn als principis religiosos tradicionals. Les propostes tradicionalistes comencen a tenir certa presència entre determinats sectors de la joventut.

La cultura contemporània ha desenvolupat noves expressions religioses a partir de la recomposició de les creences pròpies de la societat moderna. Danièle Hervieu-Léger afirma que la societat contemporània té els seus propis mecanismes de producció religiosa, on es donen múltiples i complexos processos de recomposició de la creença a partir de noves significacions socials (Hervieu-Léger, 2005). Avui es donen noves formes d'expressió religiosa. La majoria d'elles tenen uns trets comuns: el pes del subjectivisme i l'afectivitat; i la desinstitucionalització. Però el retorn del fet religiós no significa la revitalització de la religiositat tradicional. Sorgeixen noves for-

La tornada del fet religiós, el retorn d'allò sagrat i la crítica a alguns aspectes del fenomen secularitzador són el resultat d'una desconfiança social cap a certs plantejaments de la raó il·lustrada i d'algunes ideologies que havien dominat el pensament del segle passat

mes de religiositat diferents de les conegudes fins ara. Es produeix el que Hervieu-Léger ha definit com a creença religiosa moderna.

La creença religiosa moderna no està monopolitzada per un sol dispositiu de sentit. La característica del moment present és la fluïdesa cap a la multiplicitat de propostes plenes de sentit. Davant de la fragmentació social i el desconcert per un futur ple d'incerteses, algunes persones busquen respostes i seguretats en els moviments religiosos. Però hi ha un canvi substancial. En lloc d'una religió existeix una oferta plural de religions. En l'espai públic coexisteixen les confessions religioses de llarga tradició a la nostra societat i d'altres que han estat potenciades per la diversitat cultural pròpia de la fi de la postmodernitat. Afirmar-se creient en aquesta nova societat no implica necessàriament l'adscripció a un sol referent religiós. Ser creient avui pot significar compartir nombroses fonts de sentit. El pluralisme d'oferta de sentits aportat per les religions, tradicionals i noves, afavoreix l'elevat relativisme de les societats avançades. El relativisme moral ha estat durament criticat per l'Església catòlica com un dels grans problemes del moment present.

La creença religiosa moderna permet combinar elements de les diferents tradicions religioses o incorporar-ne de nous. Ofereixen noves propostes de significat i proposen vies de desenvolupament personal orientades a buscar la ràpida felicitat o una salvació individual segura. La majoria eviten una fixació normativa de la fe. Les religions modernes manipulen elements de l'imaginari religiós tradicional a fi de fer-se més atractives. Afirmar Hervieu-Léger (2005) que "la modernitat ha destruït els sistemes tradicionals de la creença, però no ha pogut evacuar la creença. S'expressa de forma individualitzada, subjectiva, dispersa i per mitjà de la multiplicitat de significacions cada vegada més independent del control de les institucions de la creença (i en particular de les institucions religioses)".

La creença religiosa moderna és difusa. A partir del fet religiós modern es proposa una nova identitat a l'experiència creient. Moltes d'elles resulten seductores perquè són molt flexibles i adaptables a les necessitats de les persones. Són atractives perquè són poc exigents per a qui les practiquen; tenen poques prescripcions i obligacions; i demanen poc sentiment de pertinença per ser considerat fidel. Aquestes religions accentuen el pol individual de l'expe-

riència creient davant l'horitzó comunitari d'algunes tradicions religioses i altres recorren el camí en sentit invers. La majoria d'aquestes noves religions capten l'atenció dels seus seguidors a partir d'una gestió dels sentiments i emocions.

La secularització de les societats europees, si bé ha canviat la forma i la manera d'influència del fet religiós en l'àmbit de la política, no ha comportat la pèrdua de pes social de la religió. El cristianisme segueix tenint una important influència social encara que sigui de forma més difusa. L'adveniment de la societat postsecular comporta que les religions tinguin un nou paper social. No obstant, les tradicions religioses que tenien influència social clara segueixen mantenint-la. A Espanya, l'Església catòlica continua actuant com una força

A Espanya, l'Església catòlica continua actuant com una força social activa que exerceix la seva influència a través del que s'ha denominat el *catolicisme difús*. És sorprenent que determinats estratèges i analistes electorals, probablement influïts per lectures tancades de la laïcitat, ignorin aquesta dada i menyspreïn la seva influència social

social activa que exerceix la seva influència a través del que s'ha denominat el *catolicisme difús*. Aquest terme defineix l'espai d'autoritat que té el catolicisme al marge de la seva institucionalització o l'adhesió formal al seus principis doctrinals. L'existència d'aquest catolicisme no practicant, socialment significatiu, condiciona el comportament de l'electorat. És sorprenent que determinats estratèges i analistes electorals, probablement influïts per lectures tancades de la laïcitat, ignorin aquesta dada i menyspreïn la influència social de l'Església catòlica. Les constants fugides cap al laïcisme ofuscat d'un sector de l'esquerra evidencien una profunda ignorància sobre quina és la incidència real del fet catòlic en àmplies capes de la ciutadania.

Per a Pérez-Agote, la secularització espanyola pot entrar en una fase que transformaria l'abast d'aquest *catolicisme difús*. Després d'un període de dessacralització de la política i la societat, en el qual el catolicisme hauria perdut el seu caràcter de condicionar les institucions i la pràctica religiosa hauria disminuït sense que això comportés la pèrdua de pes en les arrels culturals de la societat, ara es podria avançar cap un període d'una progressiva pèrdua de la influència del cristianisme en els comportaments de les persones (Pérez-Agote, 2008). Aquesta tendència influiria en el caràcter de les relacions entre política i fet religiós. Encara que alguns fets, com pot ser la represa d'una consciència cristiana com a resposta a l'increment de la diversitat religiosa, podrien esmortir-la. Caldrà tenir més anàlisis de l'evolució del fet religiós en la societat espanyola per saber l'abast del curs d'aquests esdeveniments.

A continuació es comenten algunes de les repercussions que tenen la creença religiosa moderna i les tradicions religioses en les relacions de l'àmbit polític amb el fet religiós.

Revisitar la laïcitat

La situació del fet religiós en la societat contemporània convida a pensar la laïcitat en claus diferents a com ho féu el pensament il·lustrat dels segles XVIII-XIX o el pensament polític del XX. En els temps revolucionaris de la Il·lustració no hi havia espai per a incorporar el cristianisme i les seves esglésies en el nou paradigma cultural. Existia massa distància entre els pensadors il·lustrats i els teòlegs. Els il·lustrats volien alliberar les persones del pes de la tradició cristiana perquè negava la possibilitat de la raó. Però, dos-cents anys després, el panorama ha canviat profundament. La raó no ha transportat a la humanitat al paradís i les tradicions cristianes han utilitzat els principis il·lustrats per repensar la seva identitat i oferir explicacions plausibles de les seves creences.

Avui, la modernitat religiosa desafia el nucli dels principis del pensament laic tradicional. Les evidències qüestionen la idea de tancar les creences a l'àmbit privat. La fe és un assumpte personal que té una manifestació pública; i per això la presència pública del fet religiós interessa a l'àmbit polític. Els esdeveniments han transformat l'univers laic perquè les religions han emprès un camí diferent al previst. No tan sols no han desaparegut, sinó que han definit de nou la seva identitat i n'han emergit de noves. Per a moltes persones, la religió és el referent que els ha permès reafirmar la seva identitat i la dignitat que consideraven alterades pels valors socials dominants.

La transformació del fet religiós en les societats contemporànies ha reobert el debat sobre la laïcitat i les seves relacions amb el pensament modern. La confrontació d'un sector de l'Església catòlica amb la política del Govern socialista o el tracte curós d'aquest amb aquella han estimulat l'actualització del debat laicista a Espanya. La qüestió laica ha trobat amplia acollida en algun mitjà de comunicació preocupat per la poca sensibilitat laica del govern del PSOE. Un sector del partit socialista comparteix la mateixa opinió. Així ho expressaren en el manifest "Constitució, laïcitat i Educació per a la Ciutadania" fet públic en la vigília de la celebració de la festa de la Constitució de 2006. Segons els promotors d'aquest manifest, la laïcitat és un indicador de la salut democràtica i la maduresa d'una societat, i consideren que entorn a la religió encara persisteixen

ombres i dubtes que obstaculitzen el desenvolupament de la societat.

Les continuades crítiques o les mobilitzacions contra el Govern socialista promogudes pel sector conservador del catolicisme espanyol han provocat de nou la incorporació de la qüestió laica a l'agenda d'alguns partits polítics i la preocupació d'alguns sectors de la societat. Aquesta circumstància ha ajudat a repensar i precisar els continguts del debat laicista en la nostra societat que, a diferència d'altres èpoques, no es defineix a partir de l'anticlericalisme, sinó que se centra en la valoració del fet religiós. Aquest és avui el veritable dilema amagat en les discussions sobre la laïcitat.

Les actituds i comportaments d'un sector del catolicisme espanyol han afavorit la comprensió tancada de la laïcitat. Es tracta d'una visió excloent de la laïcitat, la qual no contempla cap rellevància pública del fet religiós. El seu model és la constitució francesa del 1905. Aquesta comprensió tancada pot resumir-se en el següent principi: la consciència és l'únic espai possible per a la religió, per això no ha d'haver-hi un lloc públic per a la religió, ni les seves aportacions han de considerar-se rellevants en la definició de la moral cívica. Fins i tot els més radicals consideren que la creença religiosa és una mostra de la immaduresa del pensament. Els partidaris d'aquesta visió tancada de la laïcitat consideren que el laïcisme és l'únic camí per frenar la deriva neoconfessional d'alguns bisbes.

La contundència emprada per alguns bisbes contra algunes de les polítiques del Govern socialista ha provocat que el PSOE endurís retòricament la seva política vers l'Església catòlica. Davant l'hostilitat manifestada per certs sectors catòlics han sorgit veus dins del PSOE que reclamaven més contundència política per situar l'Església catòlica en el seu lloc. La declaració de la direcció del PSOE, "*Las cosas en su sitio*", com a resposta a les paraules d'un cardenal catòlic en la concentració de la plaça de Colón el dia 30 de desembre del 2007, anava en aquesta línia. L'anunci de tres iniciatives legislatives (revisió de la Llei de Llibertat Religiosa, ampliació dels terminis d'avortament i la proposta de "suïcidi assistit" anunciada pel ministre Bernat Soria) és coherent amb la incomoditat del Govern socialista amb el comportament d'alguns dirigents de l'Església catòlica espanyola.

Els partidaris d'una visió tancada de la laïcitat consideren que les anteriors iniciatives legislatives han de complementar-se amb diverses mesures polítiques que perme-

Els continguts del debat laicista en la nostra societat, a diferència d'altres èpoques, no es defineix avui a partir de l'anticlericalisme, sinó que se centra en la valoració del fet religiós

tin corregir els dèficits de laïcitat a l'Estat espanyol. Segons aquells són: resoldre el tema dels símbols religiosos en la vida pública; tenir una llibertat religiosa real, la qual no només garanteixi la llibertat de creences sinó la seva igualtat; revisar els acords entre la Santa Seu i l'Estat espanyol; revisar el finançament de l'Església catòlica; i tenir un estatut de laïcitat que garanteixi la neutralitat de les confessions religioses.

També hi ha una altra comprensió de la laïcitat. Es tracta d'una comprensió oberta del que significa la laïcitat avui. Des de diversos sectors de la societat, tant des de l'àmbit polític com del pensament, es proposa un nou discurs sobre la laïcitat basat en una comprensió inclusiva i positiva. Es tracta, com s'ha definit, d'una laïcitat positiva. És una visió de la laïcitat no exclouent del fet religiós de l'espai públic. Per als partidaris d'aquesta comprensió, el fet religiós és un factor socialment positiu i enriquidor per a qualsevol societat democràtica. Es considera que la religió és una qüestió personal amb projecció pública. De tal manera que les religions tenen un espai en la vida pública i cal escoltar l'opinió de les religions davant dels reptes que té plantejats la humanitat.

La circumstàncies actuals introdueixen una perspectiva diferent al debat sobre la laïcitat. És evident que hi ha interès en parlar del valor de la religió i el seu encaix en l'espai públic. Però aquestes qüestions no han d'abordar-se de forma abstracta i teòrica sinó sobre aspectes concrets i pràctics. Perquè la societat contemporània es troba davant d'una sèrie de qüestions que reclamen l'aportació de diferents comprensions ètiques, entre les quals cal considerar l'aportació de les tradicions religioses. Fóra una greu irresponsabilitat política prescindir de la mirada creient.

La idea de laïcitat positiva, concepte que ha adquirit notòria actualitat per haver-la emprat el president francès Nicolas Sarkozy en diverses ocasions, fou emprat pel Tribunal Constitucional espanyol per definir la laïcitat implícita en la Constitució espanyola. Aquesta idea de laïcitat positiva apareix per primera vegada a la sentència 46/2001 del Tribunal Constitucional i incorporada en altres sentències com les 154/2002, 101/2004 i 128/2007. La conceptualització positiva de la laïcitat és una mostra de l'avenç doctrinal introduït per la pràctica associada al desplegament de l'article 16.3 de la Constitució fet per la societat espanyola. El propi cardenal Lluís Martínez Sistach ha insistit en diverses ocasions sobre la necessitat de la laïcitat positiva. Aquesta concepció ha estat complementada posteriorment per la proposta de laïcitat inclusiva formulada, entre altres, pel grup *Cristians Socialistes* del PSOE.

Pels cristians socialistes, "el reconeixement de la laïcitat no significa indiferència o neutralitat de l'Estat vers el

fet religiós". Dels principis constitucionals no se'n desprèn un concepte de laïcitat que obligui a privatitzar la religió o a desatendre els assumptes religiosos o a no cooperar amb les confessions religioses. En essència, aquesta és la comprensió de la laïcitat positiva i inclusiva. Segons els *Cristians Socialistes* del PSOE, la laïcitat no ha d'entendre's com un principi legal, ja que la laïcitat subjacent en la Constitució és bàsicament un principi de convivència. La laïcitat inclusiva reconeix que el fet religiós enriqueix el debat públic, millora la convivència democràtica i contribueix a la construcció d'una societat més justa.

Religions sense Església

La reformulació de la identitat religiosa ha comportat un fort procés de desinstitucionalització de les creences. L'individu de la societat postsecular ignora la dimensió eclesial de la religió i emprèn un camí unipersonal de recerca de respostes a les seves inquietuds vitals. Si en la religiositat tradicional les institucions eren els mecanismes adequats per fixar els valors de referència dels individus, ara són les pròpies persones les que es consideren suficientment preparades per definir la seva identitat religiosa. Els individus tenen la possibilitat d'escollir d'entre una àmplia oferta de propostes religioses aquells aspectes que més els satisfan. Aquestes noves religions permeten construir una religió a la carta amb poca vinculació amb els relats de les grans tradicions religioses.

La situació actual no és un moment fàcil per les religions cristianes i de manera particular pel catolicisme. El seu futur és incert. En l'horitzó, existeixen grans interrogants. ¿Què quedarà de la fe al final d'aquest procés de repensar el nucli de la creença cristiana? ¿Quin model eclesial perdurarà al final d'aquesta reflexió? No hi ha respostes clares a aquestes qüestions. Dins del cristianisme es donen diverses estratègies per respondre als desafiaments del moment present. En primer lloc, existeix una corrent tancada que interpreta que els temps actuals són una amenaça clara per al cristianisme. Els canvis de la societat contemporània són interpretats com un important atac a l'Església catòlica i l'única resposta admissible és desfer els passos donats en els últims anys i recuperar l'esperit de l'antiga cristiandat. Cal tornar, diuen, als orígens i a la tradició en total oposició als valors de la modernitat socialment acceptats, en ser considerats com una de les causes bàsiques de la crisi de la religiositat.

Una altra estratègia perfectament identificable és l'acomodació del missatge cristià a les noves exigències del moment social i polític. Una temptació que ronda avui a l'Església catòlica en els països de profunda tradició cristiana és la de convertir-se en una religió civil. Davant l'augment del relativisme moral en aquest temps d'incerteses, alguns sectors polítics i socials reclamen que el catolicisme

aporti els valors morals capaços de sustentar els fonaments ideològics de la societat. Els partidaris de l'acomodació del cristianisme, especialment aquells que no tenen creences religioses, creuen que el retorn de la rellevància social dels valors cristians comporta situar la religió en l'àmbit de l'esfera política i neutralitzar la seva dimensió profètica. Els moviments *teocón* participen d'aquesta visió.

Dintre de les esglésies cristianes, hi ha corrents que consideren que el moment actual és una oportunitat per continuar el procés de renovació del missatge evangelitzador iniciat amb el Concili Vaticà II. El cristianisme renovador considera que cal abandonar les adherències històriques que han desvirtuat la resposta cristiana a les preguntes que la humanitat ha anat formulant al llarg de la seva existència. Aquests cristians no volen una fe domesticada a l'interès polític o supeditada a les demandes de la societat per fer suportables les angoixes que la incertesa i el relativisme poden provocar. Els corrents renovadors del cristianisme consideren que han de donar raó de la seva fe, amb esperança i fets profètics, enfront de les preguntes que surten del més profund del cor de les persones, en la seva recerca del sentit de la vida. Cal aportar esperances a aquelles qüestions que defineixen les preguntes ètiques de tota una generació. De nou pren rellevància la trobada de la fe amb la raó i la cultura, tal com proposa Benet XVI, en un context d'un notori pluralisme religiós. Fet que propicia que el cristianisme hagi de comunicar de forma entenedora la seva especificitat.

El procés de reformulació de la identitat cristiana no és fàcil. Ha de combinar adequadament la recerca d'una reformulació de les creences des de la perspectiva individual, sense necessitat d'una excessiva institucionalització de l'experiència de la fe, i donar als individus un àmbit eclesial que aportí sentit de pertinença a un grup més ampli. Les religions de tradició cristiana han de fer el seu itinerari de renovació en el marc d'unes societats amb una gran diversitat religiosa. Dins d'aquesta pluralitat hi ha religions que, per la seva pròpia identitat, son estructuralment febles perquè es basen en una relació directa de l'individu amb Déu. Aquest pot ser un dels atractius de l'Islam en les societats occidentals.

Dins del nou panorama eclesial, no es poden subestimar les noves confessions religioses d'inspiració evangèlica pentecostal. Moltes d'aquestes esglésies cristianes tenen un important paper en la recuperació del capital social i en la

vertebració d'una part de la societat, especialment entre els immigrants o determinants col·lectius, com poden ser les esglésies formades majoritàriament per persones de cultura gitana. Hi ha que considera que aquestes esglésies són esglésies ètniques. Al marge d'aquest qualificatiu, el cert és que en la societat espanyola certes confessions religioses cristianes estructurin una part important dels creients llatinoamericans, africans i alguns dels col·lectius asiàtics de la recent immigració.

La forta desinstitucionalització de les tradicions religioses planteja diversos problemes a les relacions institucionals entre els poders públics i les confessions religioses. El bon govern exigeix tenir identificats els diversos actors de les polítiques públiques i tenir estructurats els canals adequats de relació institucional, respectuosos amb les identitats de cadascun d'aquests actors i alhora eficients per a la interlocució política i social. La inexistència d'estructures eclesials en algunes religions impossibilita ambdues coses. Aquesta circumstància obliga als governants a incidir clarament en la creació de ponts i àmbits d'interlocució amb els sectors religiosos. Dimitir d'aquesta responsabilitat pot ocasionar greus problemes a la cohesió de la societat espanyola.

Una temptació que ronda avui a l'Església catòlica en els països de profunda tradició cristiana és la de convertir-se en una religió civil. Davant l'augment del relativisme moral, alguns sectors reclamen que el catolicisme porti els valors morals capaços de sustentar els fonaments ideològics de la societat

Valors i moral cívica

Els analistes de les societats postseculars consideren que els valors anomenats postmaterialistes seran cada cop més rellevants pels individus a l'hora de prefigurar les seves opcions polítiques. Entre aquests valors destaquen l'autonomia personal, les llibertats cíviques i personals, la participació directa en la presa de decisions que afecten la governabilitat, la diversitat cultural, les polítiques de gènere, la pau i la solidaritat, el respecte al medi ambient, i l'univers ampli dels valors que donen sentit a la vida (García de Andoin, 2005).

Des d'aquesta perspectiva, la qüestió dels valors se situa en el centre de la preocupació política. De tal manera que la qüestió dels valors s'està incorporant com un tema important en l'agenda política. Com també aquelles qüestions morals entorn de les quals els valors i principis actuen de referents. Una anàlisi de les principals iniciatives polítiques del govern socialista de José Luis Rodríguez Zapatero evidencia la rellevància que ha tingut la defensa d'uns drets cívics vinculats als valors de la modernitat i al respecte a la llibertat individual.

L'Església catòlica ha decidit intervenir davant d'aquesta nova situació del panorama polític. Bàsicament perquè a les tradicionals discrepàncies entre dreta i esquerra s'hi afegeixen també qüestions relacionades amb l'ètica i la moral cívica, i l'Església catòlica considera que sobre aquestes qüestions té principis i criteris morals a oferir a la societat. Moltes de les iniciatives legislatives del Govern socialista han afectat qüestions relacionades amb el que poden considerar-se valors bàsics de la societat espanyola. Davant d'aquesta situació, l'Església catòlica ha entrat en el debat polític com un actor més a través de la confrontació dels valors morals. Per això la jerarquia catòlica espanyola està present en l'arena política aportant, amb major o menor fortuna, les seves propostes. Encara que en més d'una ocasió la seva actitud ha estat poc propositiva, com caldria esperar, i sí molt impositiva. L'actitud de les altres confessions cristianes és més reservada.

Convé matisar que en aquestes circumstàncies la intervenció pública de qualsevol confessió religiosa en l'arena política no ha d'interpretar-se com una ingerència que vulneri l'esperada separació d'àmbits d'actuació entre l'Estat i les religions. El que succeeix és que l'acció de govern ha situat en l'agenda de política temes en els quals les religions tenen criteris, valors i principis a proposar a la societat. Davant d'aquesta conjuntura, una part de l'Església catòlica no s'ha limitat a ser un actor polític més, sinó que ha assumit un protagonisme polític i ha incorporat en la seva estratègia de presència pública la lògica i la pràctica de la confrontació política. Aquest sector eclesial no ha sabut oferir a la societat espanyola un marc de diàleg a fi de debatre els punts en discrepància.

Hi ha una part del catolicisme espanyol que valora algunes iniciatives legislatives del Govern socialista com un atac anticlerical i han qüestionat la legitimitat moral del Govern per impulsar-les. Alguns bisbes han dubtat de la capacitat del Govern de proposar qüestions relacionades amb la moral cívica en considerar que sobre aquestes qüestions només poden parlar-ne les institucions ocupades en promoure la consciència ètica. Aquests sectors clericals opinen que algunes de les lleis socialistes volen destruir el conjunt de valors que afecten al nucli essencial de la identitat cristiana d'Espanya com són: la família, la pàtria i la religió. Per aquest sector de la jerarquia de l'Església catòlica, amb el govern Zapatero la pàtria va quedar alterada

amb la revisió de l'Estatut de Catalunya; la llei de matrimonis homosexuals va atacar la família; i la reforma educativa, primer, i després l'assignatura Educació per a la Ciutadania, va agredir directament el nucli essencial de la religió.

Amb aquesta actitud, aquest sector del catolicisme espanyol ha situat la relació de l'Església catòlica amb l'Estat no en l'àmbit del diàleg sobre la moral cívica sinó en l'estratègia de l'enfrontament d'alternatives polítiques. La política de confrontació emprada per una part dels bisbes ha fet que la qüestió catòlica torni a ser un tema present en l'agenda política. En la mesura que els dirigents eclesials han optat per irrompre en l'escena política

com una alternativa política, és normal que els responsables de l'acció de govern prenguin nota d'aquesta realitat i la incorporin en la seva agenda de decisions polítiques. A l'ombra del catolicisme tancat està emergint un neotradicionalisme catòlic amb clara projecció política. Caldrà veure quina és la seva futura evolució; especialment, si serà capaç de desenvolupar un paper actiu alhora de mobilitzar les opcions polítiques conservadores a partir de qüestionar els valors subjacents en les decisions polítiques.

L'àmbit dels valors és una oportunitat per a les religions i, de manera particular, per a la tradició cristiana, pel seu arrelament a la nostra societat a través del *catolicisme difús*. És una oportunitat perquè permet incorporar el fet religiós al procés de construir una moral cívica a partir de diferents sensibilitats i lectures de la realitat. L'avanç en el coneixement científic ha plantejat nous interrogants nous entorn a qüestions relacionades amb la bioètica. Moltes d'aquestes qüestions afecten aspectes bàsics de la concepció de la vida humana. L'agenda d'aquest debat és molt delicada. Per això cal promoure un debat tranquil, informat i dialogant. Entorn aquests temes cal reflexionar i debatre amb tolerància, respectant tots els punts de vista i sensibilitats conscients de que les propostes a fer a la societat han de sortir del consens entorn als valors que ens humanitzen. Cal escoltar molt, perquè els problemes plantejats són nous. No és un debat que pugui resoldre's en guanyadors i perdedors. El que cal és generar un ampli consens que permeti avançar plegats cap a una societat més humanitzada. Dins d'aquest procés, la tradició cristiana pot aportar tota la visió particular d'alguns valors bàsics per construir la civilitat. Es tracta, entre d'altres, del valor de llibertat religiosa com un element irrenunciable de la llibertat política; del sentit

**El diàleg entre fe i pensament
sobre quins són els valors bàsics
de la civilitat només serà possible
si es vencen prejudicis, les institucions
religioses confien de la sinceritat
dels poders públics i aquests s'inscriuen
en la perspectiva de la laïcitat
inclusiva i positiva**

que aporta la religió per vincular les persones a una comunitat i la força mobilitzadora de l'amor al proïsme com a base de la solidaritat i la fraternitat humanes. Tampoc pot ignorar-se l'aportació d'esperança i espiritualitat que les religions poden fer a la societat contemporània. Les aportacions de les tradicions religioses, i entre elles les cristianes, són necessàries per humanitzar la societat actual.

Per tot això, és legítim i necessari que les institucions públiques, des del màxim respecte a la laïcitat constitucional, dialoguin amb les religions sobre els valors que han d'humanitzar la societat. Les religions, i de forma particular les cristianes, atesa l'arrel cristiana de la realitat social, han de ser considerades com patrimoni irrenunciable del pensament contemporani. La reflexió cristiana sobre la dignitat humana; el sentit de la vida; les relacions socials; la cura del mediambient i el conjunt de problemes que preocupen les persones d'avui resulta imprescindible per tal d'avançar cap una societat més lliure, fraternal i justa. Sense el cristianisme no es pot humanitzar la societat. El diàleg entre fe i pensament sobre quins són els valors bàsics de la civilitat només serà possible si es vencen prejudicis, les institucions religioses confien de la sinceritat dels poders públics i aquests s'inscriuen en la perspectiva, com s'ha dit abans, de la laïcitat inclusiva i positiva. Una laïcitat oberta, que dialoga sobre els valors humans i busca sumar totes les tradicions del pensament capaces d'aportar esperança.

La responsabilitat dels governants és crear les condicions per a que passi això. Fóra un error polític considerable apartar les religions del debat sobre la civilitat. Perquè les religions són bàsiques per conformar la consciència de les persones. Elles, juntament amb altres tradicions del pensament, són essencials per crear el consens ètic de fons de la societat contemporània. Perquè avui, en un temps d'importants incerteses, la humanitat té necessitat d'esperança. La laïcitat dialogant dona a les consciències la possibilitat d'un intercanvi de valors en la recerca del sentit de l'existència humana.

Política religiosa

La societat postsecular ha reobert la qüestió religiosa com una qüestió política. No és una novetat. El fet religiós sempre ha tingut una important notorietat política. Al voltant de les confessions i tradicions religioses s'han articulat visions de la societat; s'han construït relats que han ajudat a la cohesió social; s'han aportat criteris

morals per a millorar la convivència; i algunes persones han trobat en el fet religiós respostes a les seves inquietuds vitals. Totes aquestes qüestions es projecten al camp de l'acció política. A més, la nova visibilitat de les religions en l'espai públic ha contribuït a recuperar el interès polític pel fet religiós.

Les pròpies tradicions religioses són conscients de l'abast polític del fet religiós. La majoria de religions han assumit que la fe pot contribuir a progressar en el bé comú. Per això moltes d'aquestes religions estan compromeses, des de l'especificitat de les seves creences, en aconseguir que el fet religiós contribueixi a millorar la cohesió social i evitar les tensions i enfrontaments per motius religiosos. Davant la complexitat dels problemes actuals, diverses tradicions religioses han ofert al pensament contemporani, i a l'àmbit polític en concret, la seva visió creient a fi de trobar plegats respostes als problemes d'avui. Però, la mateixa complexitat del moment present ha estimulat l'aparició de moviments religiosos poc dialogants i tancats en visions fonamentalistes. Alguns dels quals, molt minoritaris però amb important projecció social, utilitzen el fet religiós per a provocar un rebuig social i així justificar la seva intransigència i radicalitat en favor de models teocràtics d'organització social.

El conjunt de canvis socials descrits en els paràgrafs anteriors evidencien que hi ha noves qüestions entorn del fet religiós que han d'incorporar-se a l'agenda política de la governabilitat. La dimensió social i comunitària del fet religiós, la crisi dels valors cívics i la dissolució de referents

influeixen en l'acció de govern. Segons quina sigui la política vers els assumptes religiosos, el fet religiós podrà intervenir positivament en l'espai públic o, al contrari, ser font de conflictes, exclusió social i tensions.

Els diferents nivells de govern –Estat, Comunitats Autònomes i governs locals– han de definir una resposta política a fi d'atendre adequadament els diferents reptes plantejats pel fet religiós i la diversitat religiosa. Cal construir una política pública específica d'assumptes religiosos capaç d'aprofitar les potencialitats del fet religiós. Per això l'acció de govern ha de garantir que els ciutadans puguin exercir plenament els drets associats a la llibertat religiosa. Des de les institucions públiques cal articular la manera com les confessions religioses contribueixen activament a la cohesió social i, de manera particular avui, com el fet religiós ha d'ajudar en els processos d'integració dels immigrants. A més, els governants han de prendre decisions a fi que el

Des de les institucions públiques cal articular la manera com les confessions religioses contribueixen activament a la cohesió social i, de manera particular avui, com el fet religiós ha d'ajudar en els processos d'integració dels immigrants

fet religiós sigui un factor actiu en la construcció de la moral cívica i de les pautes comunes de convivència. Així mateix, des de la responsabilitat institucional, els governants haurien de preguntar-se què fer i com actuar per tal de minimitzar els efectes negatius derivats de la feblesa organitzativa d'algunes religions o dels riscos de les visions religioses fonamentalistes i excloents. Els poders públics, respectant els principis bàsics de la laïcitat, han de cooperar amb totes les religions per tal que puguin desenvolupar les seves activitats amb normalitat. Assumint que, des del màxim respecte a totes les tradicions religioses, cadascuna d'elles caldrà ser considerada atenent la seva tradició històrica, la seva implantació social i el seu arrelament en l'imaginari cultural. Els governants han de garantir que tots els seguidors de qualsevol religió puguin exercir els seus drets religiosos, especialment els de culte quan la pressió social ho impedeix.

La política d'afers religiosos té una clara projecció estratègica. Ha d'estar integrada en el nivell estratègic de qualsevol Govern. Diverses són les raons que justifiquen aquesta afirmació. En primer lloc, la pròpia naturalesa del fet religiós i la seva contribució a la definició d'un marc comú de convivència, tant a nivell de valors compartits com per el impacte en la cohesió social. En segon lloc, donada la relació que pot establir-se entre alguns fonamentalismes religiosos i les activitats terroristes, és evident que l'acció de govern ha de preocupar-se perquè no es donin situacions que afavoreixin l'emergència de concepcions tancades del fet religiós capaços d'evolucionar cap a extremismes perillosos per a la seguretat pública. Per totes aquestes raons, la gestió de les polítiques públiques d'assumptes religiosos no poden assimilar-se a la mera prestació d'uns serveis públics on la seva externalització contribueix a millorar la seva eficiència i qualitat. En el cas de les polítiques d'assumptes religiosos, és necessària la proximitat al nucli decisor de les estratègies públiques i trobar la forma de gestió més adequada al seu caràcter polític.

Tot i les consideracions anteriors, existeix el risc de no comprendre adequadament com han de ser avui les relacions entre l'àmbit polític i el fet religiós, o entre les esglésies i el poder polític. En algunes religions, això és observable en la tradició catòlica, perduren visions que consideren que el poder polític ha d'estar al servei de les consideracions religioses o, sense arribar a aquests extrems, o que la política hauria de ser més sensible a les pretensions eclesials. Una temptació similar és observable en les interpretacions fonamentalistes d'algunes religions, com és per exemple el cas de l'Islam. Els moviments *neocon*, i la seva variant *teocón*, tenen en comú la gran permeabilitat entre les preocupacions religioses i l'acció política. A l'àmbit polític existeixen visions, ali-

mentades per una comprensió tancada i excloent del fet religiós, que ignoren les aportacions que les religions poden fer a la convivència i a la cohesió social, o l'aportació que la tradició cristiana ha tingut en la configuració de la identitat del nostre país. Cal evitar l'avenç de les visions fonamentalistes i de les comprensions laïcistes excloents. La humanització de la societat i la recuperació de la dignitat humana necessiten de les aportacions d'esperança, els valors ètics i espirituals que poden fer les religions. De la mateixa manera, cal una cultura política oberta i dialogant al fet religiós. Perquè els problemes d'avui exigeixen una mirada col·lectiva cap al futur. ■

Referències bibliogràfiques

GARCÍA DE ANDOIN, C. (2005): *Cristianismo y laicidad cara a cara*, Iglesia Viva, n. 221 p. 49-72.

HERVIEU-LÉGER, D. (2005): *La religión, hilo de memoria*, Editorial Herder.

KEPEL, G. (2005): *La revanche de Dios : cristianos, judíos y musulmanes a la reconquista del mundo*, Alianza Editorial, Madrid.

PÉREZ-AGOTE, A. (2008): "La secularización de los españoles" en *Religión y política en la sociedad actual*, de Pérez-Agote, A. i Santiago J. Editores. UCM-Editorial Complutense/CIS, Madrid, p. 171-191.

WIEVIORKA, M. (2008): "Nuevas sendas de la secularización", *La Vanguardia*, 14 de gener de 2008, p. 21